

slaapstoornissen, de effecten van psychofarmaca op de slaap en de invloed van slaapttekort op impulsiviteit en agressiviteit. Voorheen werkte zij als wetenschappelijk onderzoeker bij Ciba-Geigy in Basel, en als hoofd van de onderzoeksafdeling Slaapfarmacologie bij het Max-Planck Instituut voor Psychiatrie in München.

Dr. Peter Meerlo

Bioloog, is als docent en onderzoeker werkzaam bij de afdeling Levenswetenschappen van de RUG. Het centrale thema van zijn onderzoek is slaap met een focus op: 1) de rol van slaap bij hersenfuncties en geheugenprocessen; en 2) de gevolgen van chronische slaapproblemen en slaapttekort, met name hoe dit kan bijdragen tot verminderd functioneren en ziektes als depressie.

Drs. Emilie Renkema

GZ-psycholoog, werkt zowel bij de Ambulante Forensische Psychiatrie als bij de FPK in Assen, GGZ Drenthe, waar zij betrokken is bij de behandeling van verschillende groepen patiënten. Ook is zij meerdere jaren als psycholoog werkzaam geweest bij het Slaapcentrum voor Psychiatrie Assen, waar zij veel ervaring heeft opgedaan met de behandeling van slaapproblemen bij (forensisch) psychiatrische patiënten met uiteenlopende psychopathologie.

Dr. Gé S.F. Ruigt

Medisch bioloog, gespecialiseerd in klinische neurofysiologie en experimentele farmacologie. Hij heeft meer dan 25 jaar bij Organon, Schering Plough en Merck gewerkt op het translationele gebied van Neuroscience R&D, met name op het vlak van de ontwikkeling van geneesmiddelen voor psychiatrische en neurologische aandoeningen - eerst in het preklinische onderzoek en later in Clinical Translational Medicine als biomarker specialist en klinisch onderzoeker voor phase I en II studies. Momenteel is hij als adviseur in diverse farmaprojecten werkzaam via zijn eigen bedrijf (Clinical Consultancy for Neuroscience Drug Development).

Prof. Dr. R.A. Robert Schoevers

Hoogleraar, opleider en afdelingshoofd Psychiatrie aan het UMCG. Zijn belangstellingsgebied is de epidemiologie, behandeling en preventie van stemmingsstoornissen. Het wetenschappelijk onderzoek van de afdeling Psychiatrie probeert een brug te slaan tussen de epidemiologie, subtypen van psychopathologie en klinische toepassing daarvan ter verbetering van de patientenzorg. Onderzoek wordt ondermeer gedaan in grote cohort studies, zoals NESDA, maar ook in klinische studies waarin nieuwe behandelopties worden

onderzocht, bijvoorbeeld een onderzoek met orale ketamine bij depressieresistente depressie.

Prof. Dr. Michael Schredl

Michael Schredl is researcher at the sleep laboratory of the Central Institute of Mental Health, Mannheim since 1990. His main research interests are dream recall, continuity between waking and dreaming, nightmares, and gender differences in dreaming. He teaches at the University of Mannheim and is editor of the peer-reviewed open-access journal "International Journal of Dream Research".

Dr. Karel E. Schreuder

Arts- somnoloog en een heeft ruim 20 jaar ervaring in de diagnostiek en behandeling van slaapstoornissen. Hij is werkzaam bij het expertisecentrum voor epilepsie en slaappneeskunde SEIN in Zwolle, met als speerpunt slaap gerelateerde ademhalingsstoornissen en slaapstoornissen bij ouderen. Tevens is hij werkzaam als forensisch arts en adviseert regelmatig als deskundige bij nachtelijke onrust tijdens slaap. Daarnaast is hij secretaris van de Nederlandse Vereniging voor Slaap Onderzoek (NSWO), met aandachtspunt nascholing en bevordering van de kwaliteit van slaappneeskunde.

Prof. Dr. Eus J.W. van Someren

Hoofd van de afdeling Slaap en Cognitie van het Nederlands Herseninstituut van de Koninklijke Nederlandse Akademie voor Wetenschappen en hoogleraar integratieve neurofysiologie aan de VU. Met de prestigieuze VICI-subsidie startte hij baanbrekend onderzoek naar hersenmechanismen van slapeloosheid. Ook is hij slaapregister.nl gestart, een website waarop iedereen gemakkelijk zijn steentje kan bijdragen aan het onderzoek naar slapeloosheid, door regelmatig een vragenlijst in te vullen: slapelozen, maar vooral ook goede slapers, want zij hebben zonder het zelf te weten het geheim in handen waarmee slapelozen beter geholpen kunnen worden.

Drs. Lianne Vreugdenhil-Becherer

GZ-psycholoog, werkzaam bij GGZ Drenthe, zowel in de FPK als in het Slaapcentrum voor Psychiatrie Assen. In het slaapcentrum - dat gespecialiseerd is in het behandelen van co-morbide slaapstoornissen bij psychiatrische patiënten - heeft zij veel praktijkervaring opgedaan met ondermeer cognitieve gedragstherapie bij slapeloosheid, lichttherapie bij een verschoven slaapfase en het begeleiden van het afbouwen van slaapmedicatie bij chronisch gebruik bij vaak complexe psychiatrische patiënten.

Praktische informatie

Voor wie

Het symposium is bedoeld voor psychiaters, psychologen, huisartsen, juristen, reclasseringswerkers, PJ-rapporteurs en degenen die in opleiding zijn voor deze disciplines. Andere geïnteresseerde professionals zijn van harte welkom.

Wanneer

Donderdag 8 oktober 2015 van 09.50 – 17.15 uur en vrijdag 9 oktober 2015 van 09.00 – 16.45 uur. Ontvangst en inschrijving op 8 oktober vanaf 9.00 uur en op 9 oktober vanaf 8.45 uur.

Waar

Hotel De Zeegser Duinen, Schipborgerweg 8, 9483 TL Zeegse (Drenthe). Rondom de begin- en eindtijd van de symposiumdagen kunt u gebruik maken van vervoer tussen Station Assen en Zeegse. Indien u hiervan gebruik wilt maken is aanmelding hiervoor noodzakelijk. Deelnemers aan het symposium kunnen tegen gereduceerd tarief overnachten en gebruik maken van het diner.

Accreditatie

Wordt aangevraagd bij de NVvP, NVRG, NIP, VGCT, FGzP, VCgP, VVP (Vlaamse Vereniging voor Psychiatrie) en de LHV.

Kosten

Voor één dag € 295,- en voor beide dagen € 535,-. Dit is inclusief koffie/thee, uitgebreide lunch en symposiuminformatie. Medewerkers van GGZ Drenthe en studenten betalen € 260,- voor één dag en € 480,- voor beide dagen.

Aanmelden

U kunt zich aanmelden via de website: www.ggzdrenthe.nl/over-ggz-drenthe/nieuws-en-agenda/agenda/symposium-gestoorde-slaap-een-onschuldig-probleem of door de bijgevoegde antwoordkaart in te vullen en te retourneren. Aanmeldingen worden verwerkt op volgorde van binnenkomst. U ontvangt een bevestiging van uw deelname. U kunt een eenmalige machtiging verlenen voor het automatisch incasseren van het inschrijfgeld of u kunt het bedrag overmaken na ontvangst van de factuur.

Annuleren

Annulering (uitsluitend schriftelijk) is mogelijk tot 21 september 2015. Tot deze datum wordt het inschrijfgeld minus € 25,- administratiekosten aan u gerestitueerd, daarna is geen restitutie meer mogelijk en bent u het volledige bedrag verschuldigd. U mag uiteraard voor een vervanger zorgen.

Contact

GGZ Drenthe, directiesecretariaat Beveiligde Psychiatrie, Telefoon (0592) 33 46 44 of e-mail: beveiligdepsychiatrie@ggzdrenthe.nl

UITNODIGING

Gestoorde slaap: een onschuldig probleem?

Het TOPGGZ-keurmerk is toegekend aan de Forensisch Psychiatrische Kliniek, waar het Slaapcentrum voor Psychiatrie Assen onderdeel van uitmaakt.

GGZ Drenthe | Beveiligde Psychiatrie | 8 en 9 oktober 2015

Gestoorde slaap: een onschuldig probleem?

In hoeverre is slaap een thema dat serieus onze aandacht krijgt in het werken met (forensisch) psychiatrische patiënten? Een groot deel van onze patiënten kampt met slaapproblemen. Deze slaapproblemen beïnvloeden de ernst van psychiatrische symptomatologie, behandelresponse, kwaliteit van leven, kans op suïcide. Slaapklachten kunnen daarnaast invloed hebben op impuls- en agressiecontrole en daardoor mogelijk leiden tot het plegen van delicten. Desondanks ligt er nog weinig focus op slaapproblemen in psychiatrische behandelingen. Dreigt slaapproblematiek het kind van de rekening te worden in een tijd waarin veel nadruk ligt op efficiëntie en een bij voorkeur kortdurend, liefst protocollair aanbod?

De inhoud

Waarover hebben we het eigenlijk als we spreken over slaapproblemen? Wat is gezonde slaap en wanneer wordt slapen problematisch? Welke diagnostische middelen staan ons ter beschikking om slaapproblemen te beoordelen of samen met patiënten te exploreren? Welke slaapproblemen komen voor in de (forensische) psychiatrie, wat is de invloed van psychofarmaca op slaap, wat zijn effecten van gestoorde slaap op het verloop van psychische problematiek? Hoe uit zich dit in grensoverschrijdend gedrag? Dragen bepaalde slaapproblemen bij aan het begaan van delicten, zoals huiselijk geweld, zedendelicten etc.? Of zijn die relaties niet te leggen? Hoe ontstaat 'geweld' volgens theorieën over verstoorde slaap? Wat is te zeggen over de (neuro)biologie van problematische slaap?

In hoeverre is slaapproblematiek te veranderen en te behandelen? Is er verschil in de behandeling van slaapproblemen bij vaak complexe psychiatrische en forensische patiënten? Wat betekent het werken met patiënten met een slaapttekort voor ons behandelaanbod en voor de organisatie van onze zorg?

We hebben toonaangevende nationale en internationale sprekers uitgenodigd, die ieder vanuit hun eigen kennis en ervaring proberen antwoord te geven op deze specifieke vragen omtrent slaap.

Directie GGZ Drenthe
Peter van der Noord
Petra de Rijke

* Afbeelding van Francisco José de Goya y Lucientes

El sueño de la razón produce monstruos, De slaap van de rede brengt monsters voort

Programma

Eén lezing wordt in het Engels gegeven.

Donderdag 8 oktober 2015	
09:00 – 09:50 uur	Ontvangst en inschrijving
09:50 – 10:00 uur	Opening door Peter van der Noord, directeur GGZ Drenthe
10:00 – 10:15 uur	Welkom en inleiding door Robert Schoevers, dagvoorzitter
10:15 – 10:30 uur	Forensisch psychiatrische casus, Karel 't Lam
10.30 – 11.15 uur	Slapen als onderdeel van een gezond leven, Marijke Gordijn
11:15 – 11:45 uur	Pauze
11:45 – 12:30 uur	Circadian Regulation of Human Sleep, Derk Jan Dijk
12:30 – 13:15 uur	De impact van chronisch slaapttekort op het dagelijks leven en de gezondheid, Gerard Kerkhof
13.15 – 14.15 uur	Lunch met live cooking
14.15 – 15:00 uur	Slaapproblemen in de psychiatrie: prevalentie en mogelijke gevolgen, Marike Lancel
15:00 – 15:45 uur	Typen slapeloosheid, Eus van Someren
15:45 – 16:15 uur	Pauze
16.15 – 17:00 uur	Verstoorde slaap als causale factor bij het ontstaan van depressie, Peter Meerlo
17:00 – 17:15 uur	Samenvatting/nabespreking, Robert Schoevers dagvoorzitter
17.15 uur	Afsluiting met een hapje en een drankje.
Vrijdag 9 oktober 2015	
08:30 – 09:00 uur	Ontvangst en inschrijving
09:00 – 09:15 uur	Welkom en inleiding door Richard Bruggeman, dagvoorzitter
09:15 – 10:00 uur	Wat is het ideale hypnoticum en als het al niet bestaat is het dan realistisch om het in de toekomst te verwachten? Gé Ruigt
10:00 – 10:45 uur	Psychotherapeutische behandeling van slaapproblemen bij forensisch psychiatrische patiënten, Emilie Renkema, Lianne Vreugdenhil
10:45 – 11:15 uur	Pauze
11:15 – 12.00 uur	De effecten van psychofarmaca op de slaap, Ronald Jan Hanhart
12.00 – 12.45 uur	Dreaming, mental disorders and aggression, Michael Schredl
12.45 – 13.45 uur	Lunch met live cooking
13.45 – 14.30 uur	De relatie tussen slapeloosheid en agressiviteit, Jeanine Kamphuis
14.30 – 15.15 uur	Forensische aspecten van slaapproblemen: bizar en gewelddadig gedrag vanuit de slaap, Karel Schreuder
15.15 – 15.45 uur	Pauze
15.45 – 16.30 uur	Het fenomeen van de slaapproblemen in de rechtspraak; een wakkere rechter laat zich geen zand in de ogen strooien, Yvo van Kuijk
16.30 – 16.45 uur	Samenvatting/nabespreking, Richard Bruggeman dagvoorzitter
16.45 uur	Afsluiting

Over de sprekers

Dr. Richard Bruggeman

Psychiater, vanaf 1997 verbonden aan de RUG en het UMCG. Hij is ondermeer lid van de Stuurgroep van de langlopende GROUP-studie in Groningen en projectleider van PHAMOUS. Sinds 2012 is hij hoofd van het Rob Giel Onderzoekcentrum, een samenwerkingsverband tussen het Universitair Centrum Psychiatrie van het UMCG, diverse GGZ-instellingen en VNN, met als doel wetenschappelijk onderzoek in de noordelijke provincies te bundelen en te versterken, en nieuw onderzoek te ontwikkelen op het gebied van psychiatrische behandeling.

Prof. Dr. Derk-Jan Dijk

Professor of Sleep and Physiology, Director of the Surrey Sleep Research Centre and Director of Sleep Wake Research of the Surrey Clinical Research Centre. He is Associate Dean (Research and Enterprise) in the Faculty of Health and Medical Sciences. He previously was a Senior Research Associate in the Institute of Pharmacology at the University of Zurich, an Assistant Professor of Medicine at Harvard Medical School and an Associate neuroscientist in the Brigham and Women's Hospital in Boston. His current research interests include the pharmacological manipulation of sleep and cognition; the role of circadian rhythmicity in sleep regulation; identification of novel-biomarkers for susceptibility to the negative effects of sleep loss.

Dr. Marijke C.M. Gordijn

Chronobioloog, heeft jarenlang onderzoek gedaan aan verschillende faculteiten van de RUG. De rode lijn in haar onderzoek is de rol van de biologische klok en blootstelling aan licht voor slaapregulatie en alertheid. Ze onderzoekt o.a. het gebruik van licht als therapie voor slaap- en stemmingsstoornissen en zoekt naar oplossingen voor de problemen ten gevolge van het werken in onregelmatige diensten. In 2012 startte ze haar eigen bedrijf Chrono@Work dat op wetenschappelijke kennis gebaseerde adviezen, trainingen en toegepast onderzoek uitvoert in nauwe samenwerking met de RUG.

Dr. Ronald Jan Hanhart

Psychiater, werkzaam in de Forensisch Psychiatrische Kliniek (FPK, erkende top GGz instelling) en bij het Slaapcentrum voor Psychiatrie Assen, GGZ Drenthe. In het slaapcentrum is hij betrokken bij de diagnostiek en verzorgt de medicamenteuze behandeling van slaapproblemen. Samen met Marike Lancel gaf hij meerdere workshops en lezingen op het gebied van slaapproblemen.

sen, psychiatrie en de effecten van psychofarmaca op de slaap.

Drs. Jeanine Kamphuis

Psychiater, werkzaam bij de Beveiligde Psychiatrie van de GGZ Drenthe. Daarnaast doet zij – in samenwerking met M. Lancel, P. Meerlo en J. Koolhaas - promotie-onderzoek naar de prevalentie van slaapproblemen bij forensisch psychiatrische patiënten, de relatie tussen slapeloosheid en impulsiviteit, vijandigheid en agressie en de mechanismen die daaraan ten grondslag liggen. Hierover heeft zij inmiddels meerdere artikelen gepubliceerd.

Prof. Dr. Gerard A. Kerkhof

Psychofysioloog en gezondheidszorgpsycholoog. Zijn onderzoeksbelangstelling richt zich op de 24-uurs ritmen en slaap, in het bijzonder op individuele verschillen, chronische insomnie, ploegendienst en stress. Tot aan zijn emeritaat in 2013 was hij onderzoeksdirecteur van de afdeling Psychologie en tevens directeur van het university research priority program Brain and Cognition, beide aan de UvA. Momenteel is hij nog verbonden aan het Centrum voor Slaap-Waak Stoornissen van het Medisch Centrum Haaglanden te Den Haag en is actief als onderzoeker, adviseur en presentator op het gebied van slaap en ploegendienst.

Mr. Y.A.J.M. (Yvo) van Kuijk

Mr. Van Kuijk is vicepresident van het gerechtshof Arnhem-Leeuwarden en voorzitter van de Penitentiaire Kamer van dit hof. Eerder was hij voorzitter van de sectie TBS van de Raad voor Strafrechtstoepassing en Jeugdbescherming (RSJ) en lid van het Adviescollege Verloftoetsing TBS (AVT).

Drs. Karel N.A. 't Lam

Klinisch psycholoog in de FPK van GGZ Drenthe te Assen. Hij is werkzaam als behandelcoördinator op een gemengde afdeling met patiënten met persoonlijkheids- en agressieproblematiek en op de zedenafdeling. Daarnaast is hij praktijkopleider en waarnemend P-opleider voor GGZ Drenthe.

Dr. Marike Lancel

Psychofysioloog en somnoloog, sinds 2005 werkzaam bij de GGZ Drenthe als senior onderzoeker bij de FPK en als slaapdeskundige bij het Slaapcentrum voor Psychiatrie Assen. Onderzoeksthema's zijn ondermeer: de wisselwerking tussen psychiatrische aandoeningen en